

• VI.

A francia forradalom korszaka.

A híres vagy inkább hirhedt Pompadour marquise jelszava volt: „Aprés nous le déluge“, mi más szavakkal mondva annyit tesz: „Ez a rendszer még csak kitart valahogy, a míg mi élünk, kik folytonosan a nép vérén hizunk. Most még egy ideig szépen elpalástolhatjuk bűneinket és a társadalmi visszaéléseket.“ — E néhány szó jellemzi legtalálóbban és leghelyesebben azon kort, mely a francia forradalmat megelőzte és — előkészítette. A haut volée szinte uszott a legfrivolabb élvezetek tengerében, s ezen élvezetek még csak nem is voltak természetesek, hanem kiszámítottak s mindent, a mit emberi jognak elismerünk, gunyolók.

A hová az ember tekint, mindenütt csak elvetemült nők garázdálkodását, csábítást lát; egyik udvari ünnepély követi a másikat, pompás vadászatok, fényes tűzijátékok, — üres állampénztár, — kétségbeesett pénzügy, minden illetet és szemérmet gunyoló balletek, raffinirozott kéj.

Hanem ama fényes rothadás következményei, melyeket madame Pompadour — mint szavai bizo-

nyítják — nagyon jól sejtett, szintén ezen képkeretébe tartoznak; mert különben csak felét bírnók annak, — a másik fele az özönvíz, — melyet guillotinnak is neveznek.

Ami daemóni hatalmu nő boudoirjában döntettek el Franciaország, sőt a világ sorsa. Ő gondoskodott arról, hogy XV. Lajos, az ő bábja, — öltözékével és más egyéb semmiségekkel oly fontósággal foglalkozzék, mely valami jobb célra, például az államügyekre fordítva, nagyon üdvös lett volna az ország és népe javára nézve. Legjobb bizonyítéka ennek ama határozat, melyet ő egyszer az udvarszernagynak küldött:

»Ő felsége eldöntötte a napernyő-ügyet s elhatározta, hogy az udvari hölgyek és hercegnők napernyővel mehetnek a processio alkalmával«.

Ha egy nagy nemzetnek fejedelme, egy király »Isten kegyelméből«, oly komolysággal tárgyalá a napernyő-ügyet, lehet aztán népét kárhozthatni, ha végre 1789-ben változást ohajtott a »régik« kormányrendszert illetőleg? . . .

Madame Pompadour úgy akarta, hogy a társadalom csak hitványságokra és csillámra gondoljon; sőt uralma még a művészetre is kiterjedett, s e szerint ennek hanyatlásnak kellett indulnia. Ha az ember ama korszaknak művészeit tanulmányozza, megítélheti, milyen volt az akkori divat. Csak úgy szórta a csipkét, szalagot és csillámot, eltorzította az öltözetet minden irányban, s a legbolondabb találmányokra vetette magát, melyek csak a monarchiával együtt szálltak a sírba.

A forradalom eltemette a czopfot épen úgy, mint az abrincs-szoknyát, füzőpánczért, a tornyos frizurát és a rococo- meg paróka-korszak valamennyi emlékeit, s jelentékeny tisztulási folyamaton vitte keresztül a romlott udvari ízlést. Még a kendőzés és a szépségtapaszkák is eltűntek az arczról, habár a köztársaság idejében sem állhattak ellen a hölgyek azon vágnak: fonnyadt arczbőrüknek a kendőzés által ifju színt kölcsönözni, — csak hogy az titokban történt, s nem igen örültek, ha valaki észrevette, hogy mesterségesen kell a hiányzó kecsét pótolniok.

Hanem az abrincs-szoknyát dísztelen sírjához követte annak ékes társa — a legyező is, s fogságban élt egész a negyvenes évekig. A nagymamák ritkaságként mutogatták rég elmúlt ifjuságuk ezen társát unokáiknak, melyet emlékül éltettek és valamely rejtett fiókban tartottak. De midőn a crinoline fellépett, a legyező is napfényre jött sötét rejtékéből s elfoglalta helyét barátnője, a crinoline mellett.

Madame Pompadour volt az, ki az abrincs-szoknyát oly iszonyú bőségre vitte, melyről most alig lehet világos fogalmunk; és ezen végzeteljes öltönydarabnak elbizott, szemtelen pöffeszkedése szintén azon szikrák egyike volt, melyek ama löporhordó köré gyűltek, mely aztán egy félszázaddal később szétrobbant és az abrincs-szoknya utolsó viselőinek egyikét, a szép Dubarry grófnőt a levegőbe röpítette.

Pompadour marquise alatt mindennek bizo-

nyos nagyszerűségféle külszíne volt, mert ő legalább tapintattal és tekintélylyel használta fel befolyását; hanem utódja, az említett Dubarry grófnő alatt, ki a nép legalsóbb osztályából származott, az udvar elvesztett minden tiszteletet, s a magas társaság óriási léptekkel sietett az enyészet felé.

Dubarry grófnő két hónappal élte túl Marie Antoinette királynét; a forradalmi ítélőszék, mint gyanus egyéniséget halálra ítélte őt, roppant gazdagsága és veszélyes összeköttetései miatt, és 1793. deczember 9-én a vérpadra vitték — a brincs-szoknyában. — Az egész uton sírt és kegyelemért esdett gyáva halálfélelmében. — Midőn a guillotine kése fejét lecsapta, a hóhér magasra emelte azt, és segédei lerántották az abrincs-szoknyát a holttestről s a levegőben lengették, az összegyűlt néptömeg szilaj ujjongása és rivallása közt.

Ezen hölgygyel kimúlt a második abrincsszoknya-korszak, — a panier a vérpadon lőn kivégezve.

A divat most egészen megfordult.

Igaz-e azon közmondás: »ha a szoknya szűkebb, — a nők erényesebbek és szerényebbek,« — azt nem akarjuk itt fejtegetni; hanem annyi bizonyos, hogy a köztársaság szabad polgárnője egyszerűbb és takarékosabb volt szűk ruhájában. Jóvá akarták tenni, a mit a mult vétett; és az egész életmód és szokások — habár csak néhány sovány évre — igénytelenebbek lettek. Az ó-kor egyszerű és szép mezét vették elő; a görög tunika jött divatba a hölgyek számára.

Milyen ellentét! azelőtt minden felfuvalkodott és pöffeszkedett; a színpadon még a héber, görög, szittyá és római nők is abrincs-szoknyában, fehérre porozott hajjal jelentek meg, és a római katonák nehéz, térdigérő csizmában és feszes czopffal masíroztak végig a színpadon.

Berlinben a híres drámai művésznő, Henschütz volt az első, ki — elejéntén ugyan nagyon kétes eredményel, de később általános tetszés mellett — elég merész volt az Ariadne szerepében a francia csillámos, abrincsos, hajporos pipere helyett antik mezben jelenni meg a színpadon. — Párisban pedig először Clairon kisasszony jelent meg a színpadon abrincs-szoknya nélkül.

De az még nem volt idején, — ezen átalakítás csak Talmának, Franciaország legnagyobb drámai tehetségének sikerült. Ezen színész hasonló reformot hozott be a színpadi mezbe, mint barátja, a híres festész David a művészetbe. Ez öltözteté fel először a nők karát a köztársaság ünnepélyein az úgynevezett szobor-mezbe. Ez nemsokára általánosan utánoztatott; a mellfüző, valamenynyi hamis képzeményekkel és kidudorodásokkal eltűnt, s a tunika, mely szorosan simult a felső testhez és a kebel alatt övvel szorítottatott meg, bő redőzetben aláfolyna, lőn a női ruházat fődarabja. A nők hajukat is görög minta szerint rendezték, és így tetőtől-talpig megváltoztak. Vajjon ezen á la Grecque-mez növelé-e az erkölcsiséget, — az ismét olyan rejtvény, melynek megfejtése nagyon messzire vezetne.

Az antik mez azonban nem terjedett a férfivilágra is. A köztársaság polgárai, mint már az első fejezetben is említettük, otromba viseletet teremtettek maguknak — leginkább amerikai szabás szerint. Hanem azt nem találták összeillőnek az új államformával, s minden dologban republikai antik ízlést akartak behozni.

A férfiak csak a vörös phrygiai főveget viseltek és *sansculotte*-nak nevezték magukat, mi onnan származott, miszerint a reform a nadrág félrevetésével akará működését megkezdeni. Tudniillik a Faubourg St.-Antoine és St.-Martin hirhedt lakói nadrág nélkül jelentek meg a nyilvános ünnepélyeknél vagy népgyűléseknél, s hosszú lándzsán hordozták ezen ruhadarabot. Az arisztokrata-párt felhasználta az alkalmat, és *sansculotte*-nak (nadrágtalan) nevezte el az egész néppártot; később az egész nemzet polgárai felvették e gúnynevet — megtiszteltetésképen. Azonban a *sansculottizmus* soha sem vált általános divattá.

Azzal ugyan nem akarjuk mondani, hogy a rövid térdnadrág, a melyet a rococo-ízlés kívánt, életben maradt volna; — az ő órája is ütött végre, ámbár makacsabban tartá ki a forradalom leghevesebb viharait, mint a czopfnak többi kísérei. Sőt Robespierre is 1794-ben hajzacskóval, galambszárnyfrizurával és arszlánszerű kurta nadrágban jelent meg a gyűlésben.

A térdnadrág azonban lassankint hosszabb és hosszabb lett, úgy hogy leért a félcsizmáig vagy topánig, melyet a forradalom idejében viseltek, sőt

még hosszabb is lett, úgy hogy a lábikrán alúl ért; most még egy jót kellett rajta rántani, s egész a lábfejig nyúlt. És csakugyan rántottak rajta 1794-ben még a forradalmi véres kormány alatt, s a divatos pantalon megszületett.

Különös az, hogy épen azok teremtették a pantalon, kik kevéssel azelőtt azt állították, hogy — a nadrág egyáltalában fölösleges dolog, s még sokáig, mikor régen pantalonban jártak, sansculottes (nadrágtalan)-nak csufoltottak.

A hosszú pantalon pedig olyan találmány volt, a milyent ilyen alakban sem az ókor, sem a középkor nem mutathat fel, kivéve talán a kis-ázsiai és szittya népeket. Ezen új divat jó ideig csak a francziák sajátja maradt, míg végre Németországban is elfogadtatott.

A minden divatot tulzó naphősök nagyon bő pantalon, a solidabbak szűket. A kelme rendszeren nanking volt. E szerint azt tapasztaljuk, hogy valamennyi férfiruha-darabjaink, melyek most az udvarnál, úgy mint bármi tünepies alkalmattal a régi tarka és fényes díszruhát pótolják, melyeket az uralkodó fejedelem és az utcán csavargó naplopó egyaránt használ: a frakk, pantalon, cylinder, — mind a vérvörös forradalom, a legmeztelenebb fanatizmus gyermekei.

A pantalon azonban csak lassan terjedett el Németországban; a németek nem akartak a megszeretett harisnyától és czipőtől, meg a kurta nadrágtól elválni; s milyen jól illett ezekhez a háromszögletes kalap, baloldalt az ékes kard, jobb kézben

spanyol nádpálca arany gombbal, — így lépdelt a férfiú fenségesen, lassú, kimért léptekkel az utcán végig, s inkább nagyot került, mintsem hogy fehér, vagy à la cebra csíkos harisnyáját bemocskolta volna. S midőn 1797-ben mégis megtörtént, a mit senki sem hitt volna, — tudniillik, hogy III. Frigyes Vilmos király egy szép napon a pyrmonti fürdőben hosszú pantalonban sétált, — akkor az arisztokrata-világnak megállt az a kevés esze is, a mi akkor még a fejében maradt volt, — de aztán — szintén hosszú pantalon huzott lábaira.

A jég meg volt törve. Most kezdődött a harc a csizma és pantalon közt, mely az utóbbinak győzelmével végződik, s így tűnt el a térdig érő harisnya is, és nem látta többé senki.

A francia forradalom roppant befolyást gyakorolt a divatra; de nem csak a ruházatra, hanem a társadalmi élet minden formáira. Hanem az antik egyszerűség, a republikánusi klasszikus ízlés mégis csak mesterségesen lőn előállítva, kényszerített és természetlen volt, s gyakran átcsapott a durvaságba és aljasságba. Ezért az ilyen hirtelen és pusztá kijózanodásnak a régi fényből, az oly merev átmenetnek a legtarkább rococo-tól a rút, félmeztelen egyhangúságba, — okvetlenül ismét bizonyos reactiót kelle szűlnie, melyet aztán csakugyan nem-sokára a császárság elő is idézett.

A terrorizmus bukása után még egyszer kísérletet tettek az antik mezzel. A direktorium olyan öltözetet rendelt a nép-képviselők számára, mely

lehetőleg az ó-kor mezéhez hasonló legyen, és a direktorium öt tagja curuli székeken ülve, méltóságteljesen antik togába burkolva, adta ki rendeleteit és határozatait. A kormányzók báljain a legelső és leghíresebb, úgyszólván Franciaország kormányzó hölgyei ingszerű antik tunikában jelentek meg, a palást-forma himationt vállaikra vetve; hajuk úgy volt rendezve, mint a római hölgyek viselték a császárok korában; meztelen lábaikon római szandál és lábujjaikon gyűrűk, bokáikon pedig arany perczek voltak. Ezen hölgyek legszebbike, a Venus-termetű Fontenay-Cabarus, a rettegett Tallien neje, valamennyin túltett az antik meztelenséget illetőleg. Egy opera-bálban meztelen testén fehér atlasz-tunikát viselt, melyet vállain csatok tartottak össze, s bal térdén felül fel volt szedve; csipőit gazdagon hímzett kék atlasz kötényszerű felső tunika környezé.

Hanem e szilaj korszaknak szüleményei: a meztelenségek, a szandálok, gyűrűk és perczek a meztelen lábakon természetesen nemsokára félretétettek. Különben a direktorium alatt csak is — a mint már meg is jegyeztük — a hangot-adó párisi hölgyek voltak azok, kik termetöket és lábaikat természetes alakjokban mutogatták, a hölgyek nagy száma nem vált meg oly könnyen a harisnyától és czipőtől, és ezentúl a mellett is maradtak. — Egy ideig még divatban voltak a díszes, pompás harisnyakötők, de a ruha mindig hosszabb lett, s végre egészen eltakarta a lábat.

Minthogy most már a lábakat nem díszíthet-

ték ékszerekkel és más piperével, annál több dísz raktak a felső testre. A chemise gréque (görög ing) szabadon hagyá a karokat egész a vállig; ezen divat körülbelül 1800-tól—1820-ig tartott, s a hölgyek ujjak helyett csak hosszú keztyűt huztak, puha bőrből vagy selyemből.

Midőn a francia köztársaságból császárság lett, ez szándékosan nem adott hirtelen fordulatot az előbbi évek ízlésének, s így hát a görög-ing után olyan ruha következett, mely az antik női mez után volt készítve és a természetnek természetes szépségét — semmikép el nem torzítá; nyak, váll és karok láthatók voltak; egyszerű, többnyire élénk színű tarka öv szorítá a ruhát épen ott, a hol a természetszerinti derék van; a shált, mely többnyire vörös vagy kék volt, a görög nők palástja szerint vetették vállaikra. S egy hölgy fehér ruhában, ilyen antik módra rendezett shállal, szerény méltósággal lépdelve vagy támlányban pihenve, valóban igen szép látvány volt.

Ezen mez inkább plasztikai mint festői hatású volt; ezért itt nem voltak alkalmazhatók tarka, virágos kelmék, a milyenek az abrincs-szoknyához illettek. Fehér volt a kedvencz szín, és a kelméknek puháknak kellett lenniök, hogy szép redőzetet képezzenek. I. Napoleon alatt az elegans hölgyek nem csak bálban és a sétányon, de otthon is mindig fehérben jelentek meg.

Hanem ezen mez arányos, szép természetet igényelt, mert a túlságos teljesség, úgy mint az ellenkező, — nagyon szembe tűnt. S ekkor fejlődött ki

ama plasztika, melyet már a klasszikus ó-korban is ismertek; a divatárusok tudniillik a tulságos sovány hölgyek hiányait mesterségesen pótolták, — s nemsokára ismét feljött a fűzőváll is, ámbár az orvosok, ugy mint a papok azt remélték volt, hogy örökre el van temetve. Az ujjászületett fűzőváll gyorsan haladt előre, ugyannyira, hogy 1813-ban az orosz tisztiek befűzve jelentek meg a csatatéren.

A komoly 1813. és 1814. években a német hölgyek többnyire feketében jártak, nagyon gyászolták kedveseiket, kik dicső halált letek volt a csatatéren; arany és ezüst helyett vas ékszert viseltek a hajadonok, mert az előbbit nagylelkűen a haza oltárára tették volt.

Hanem a mezek ezen spártai egyszerűsége nem tartott sokáig. Midőn a béke helyreállítatott, s a jobblét és közlekedés nagyobb lendületet nyert, — a fényűzés is növekedett, s hasonló arányban hanyatlott a ruházat ízlésteljes egyszerűsége. — A bécsi kongresszus idejében a tunika után képezett ruha elvesztette volt épen azt, a mi szépségét képezé, tudniillik szabadon aláfoló gazdag redőzetét. Ismét csak ruha lett belőle, mely az egész testet feszülten, szűken vette körül, minden redőzet nélkül, úgy hogy a lábak csak igen rövideket léphettek; s még hozzá ezen szűk ruhák rövidek is voltak, úgy hogy az egész lábfej látszék, épen ellenkezőleg az illedelem előbbi fogalmaival.

Természetes, hogy ilyen rút és kényelmetlen divat nem tarthatott sokáig, s rövid idő múlva a

ruha apránként bővebb lett, redőt kapott, hosszabbra nőtt, míg a lábat ismét eltakarta, s végre farka — vagy uszálya is nőtt.

A kinek alkalmá van az akkori divatképeket évről-évre szemlélhetni, határozottan észlelheti ezen fejlődési folyamatot. 1824-ben elég volt még 8—10 rőf kelme egy ruhára, de ezentúl mindig több és több kellett, míg végre a negyvenes években gátat lehetett volna vetni a ruhakelmék ezen terjedelmi fejlődésének, hanem a divatteremtő társaság úgy járt, mint ama bűvész-tanoncz, ki az idézett szellemet többé nem tudta fékezni. A ruhák bősége annyira ment, miszerint arról kellett gondoskodni, hogy valami halháj-, nád-, vagy aczél-állvány jőjjön, mely a ruhának terhét viselni segítsen és — megszületett a divatnak ama érdekes gyermeke: a krinolin.

S. így újra — harmadszor feltámadt az abrincs-szoknya a divat- és egyszersmind a világtörténelemben.